

Дејан М. Ђорђић¹

Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет у Сомбору

Кратки научни
прилог

Културна различитост као гео одрживој развоја и културно респонзивно истраживање

Резиме: Културна различитост је неминовност друштва у коме живимо, те је неопходно да друштво, и образовање као интегрални гео друштва, дефинише свој однос према даљим културним различитостима у ери глобализације. УНЕСКО је у својим публикацијама дефинисао очување културне различитости као саставни и неизоставни гео одрживој развоја, а посебно се то истиче у Универзалној декларацији о културној разноликости из 2001. године и Конвенцији о заштити и промоцији разноликости културних израза из 2005. године. образовање се види као кључни процес приликом којеј могу да се преносе различите културне вредности, како националне, иако и универзалне. Како се повећава свесност о културним разликама и неопходности њиховој неговња, настају идеје културно резонзивне педагогије. Културно резонзивна педагогија полази од нужности очувања културне баштине и традиције, уз истизање максималних академских постигнућа. Она се не оријентише само на процес истраживања, него и на шире друштвене елементе који доводе до либерализације истраживања културно различитих ученика. Циљ рада је сагледавање значаја културне различитости кроз кључне документе и разматрање претпоставки културно резонзивне педагогије као одговора на културну различитост, чије одржање представља гео одрживој развоја.

Кључне речи: културна различитост, одрживи развој, културно резонзивна педагогија, културно резонзивно истраживање.

Увод

Честа померања становништва у прошлости и све актуелније миграције у садашњем

друштву доводе до хетерогенизације друштва по свим основама. Културна различитост људи који живе на истом поднебљу постала је неминовност, а њено одржање императив савременог друштва. Захтев за признавањем културних раз-

1

Copyright © 2019 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

личитости чланова друштва наводи нас на дискурзивни помак од сагледавања различитости као слабости ка различитости коју можемо посматрати као снагу и ресурс.

Сведоци смо да у наше школе долазе ученици који имају различите културне позадине. Ако погледамо резултате пописа из 2011. године, према којем у Србији живи двадесет једна етничка заједница, чија бројност прелази две хиљаде припадника, видећемо да их је исто толико и у Војводини, у којој је, према *Статистици АП Војводине*, у службеној употреби српски језик и ћирилично писмо, мађарски, словачки, хрватски, румунски и русински језик и њихова писма (Nacionalna pripadnost: podaci po opštinama i gradovima, 2012; *Statut AP Vojvodine*, 2014). Право припадника националних мањина на образовање на матерњем језику једно је од најзначајнијих права, јер доприноси афирмацији културног идентитета. У Војводини, која се сматра једном од национално најхетерогенијих регија у Европи, у последња три века припадници мађарске, словачке, румунске и русинске националне мањине остварују право на образовање на матерњем језику (Vujić, 2009). Миграције које се догађају из различитих разлога утичу на то да друштва постају културно разноврсна, па тако, на пример, 2011. године у Сједињеним Америчким Државама чак 48% ученика у школама је било из породица чија култура није већинска, док је 2001. године тај проценат био 39, што наводи на закључак да се тај проценат током година повећава. Истраживања показују да раса ученика, етницитет, култура и неке друге варијабле (сиромаштво, расизам у институцијама, недостатак прилика за професионално усавршавање наставника) утичу на школско постигнуће (Aceves & Orosco, 2014).

Глобализација се често посматра као претња културној различитости, у смислу да води хомогенизацији културних модела, вредности и стилова живота, али и креативности,

укуса, и униформности културног израза. Иако је глобализација мултидимензионалан феномен који треба да се разуме као симултан процес који се одвија у економској, друштвеној, политичкој и технолошкој сфери (Sotshangane, 2002), она се често посматра као једнодимензионалан и линеаран процес, као процес ширења светског економског тржишта који утиче на културну различитост (Eštok & Bzdilová, 2011), и то на начин да глобална култура представља претњу локалној култури, а посебно се анализирају аспекти како телевизија и интернет утичу на мењање начина забаве, како поп и рок музика потискују традиционалну музику, брза храна традиционалну храну и сл.

Глобализација није нов феномен. Велике империје су током историје тежиле да прошире своје утицаје и успоставе доминацију ван своје територије. Тако, на пример, европски колонијализам је пример тежњи да се успостави социјална, културна, економска и политичка доминација у колонизованим земљама (UNESCO, 2009b). Критичке теорије глобализације културе наглашавају да глобализација у сегменту културе води ка њеној хомогенизацији, која се огледа у све израженијој стандардизацији културних изражаја и изражавања (Jović, 2013). Критику хомогенизације културе најбоље изражава Волфганг Сакс, који наводи да је резултат глобализације „огроман губитак разноликости. Широм света распрострањено је поједностављивање културе, одевања [...] стандардизовање жеља и снова“ (Sachs, 2000; према: Ђорђевић, 2009: 373).

Културна различитост

Како би се очували сви неопходни аспекти културе, користи се одређење културе које је дато још 1982. године у Мексику на Светској конференцији о културним политикама, а дефинише културу као „укупан комплекс препознатљивих духовних, материјалних, интелектуал-

них и емоционалних карактеристика друштва или друштвене групе. То не укључује само уметност или књижевност, него и начин живота, основна људска права, вредносни систем, традицију и веровања“ (UNESCO, 1982: 1). Културно наслеђе људи обухвата дела уметника, архитекти, музичара, писаца и научника, али исто тако и радове непознатих уметника, изразе људске духовности и вредности које дају смисао животу (Bordat-Chauvin, 2016; UNESCO, 1982).

Промовисање културне различитости је један од кључних приоритета за УНЕСКО, а који је конкретизован у *Универзалној декларацији о културним различитостима* 2001. године у Паризу. Ова декларација посвећена је потпуној имплементацији људских права и слобода које су прописане *Универзалном декларацијом о људским правима*, али и другим документима који се односе на социјална, економска и културна права, као што су *Међународни пакт о грађанским и политичким правима*, *Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима*, *Конвенцијом о правима деце* и *другим документима* (UNESCO, 2002).

Универзална декларација о људским правима даје централно место и значај свакој јединки у погледу права на достојанствен живот, слободу и личну сигурност, а одређење културе као људског права представља најосновнију димензију људског достојанства (Pascual & Dragojević, 2011). *Универзална декларација о људским правима*, *Конвенција о заштити и промоцији разноликости културних израза*, *Пакт о грађанским и политичким правима* из 1966. године и *Пакт о економским, социјалним и културним правима*, такође из 1966. године, чине основне документе који представљају везу између културе и људских права. Другог новембра 2001. године УНЕСКО је на 31. седници усвојио *Универзалну декларацију о културној различитости*. Култура се посматра као битан фактор развоја, како економског, тако и интелектуалног, емотивног,

моралног и духовног. Уз Декларацију усвојен је и акциони план који државе потписнице обавезује на предузимање низа активности (Bašić, 2014). Али у *Универзалној декларацији о културној разноликости* из 2001. године и *Конвенцији о заштити и промоцији разноликости културних израза* из 2005. године УНЕСКО је показао најјаснију везу између културе и људских права. Члан 2. Конвенције из 2005. године каже:

Културна разноликост може се штитити и промовисати само уколико су загарантована људска права и основне слободе као што су слобода изражавања, информисања и размене информација, као и могућност појединаца/ки да бирају културни израз. Нико се не може позивати на одредбе ове Конвенције да би кршио или ограничавао људска права и основне слободе, садржане у Универзалној декларацији о људским правима или загарантоване међународним правом (UNESCO, 2005: 3).

Одрживи развој представља развој који омогућује задовољавање потреба у садашњости, без угрожавања могућности да будуће генерације задовоље своје потребе. Овакво одређење одрживог развоја дато је још 1987. године у *Нашој заједничкој будућности* (енг. *Our Common Future*), извештају који је донела Светска комисија, а који је познатији још као и Брунтландов извештај (Brundtland, 1987). Након што је усвојен на Генералној скупштини Уједињених нација, он добија политичку димензију. Одрживи развој је визионарска парадигма развоја и водећи принцип који се заснива на три стуба: економском развоју, социјалној једнакости и заштити околине. Иако одрживи развој наглашава сва три аспекта као једнако релевантна и важна, ипак у годинама које су иза нас највише се наглашавала димензија очувања околине. Наглашавање само једног аспекта одрживог развоја не употпуњава слику и не даје довољне ефекте (Drexhage & Murphy, 2010). Самит на коме се први пут повезало питање развоја и заштите животне средине

је Самит Уједињених нација о планети Земљи и њеној заштити и развоју, одржан у Рио де Жанеиру 1992. године. На том самиту донесен је, између осталог, *Акциони план одрживог развоја за 21. век* назван *Агенда 21*. Одрживи развој представља генерално усмерење, а не неприкословну листу задатака и тежњу за стварањем бољег света балансирајући социјалне, економске и факторе заштите животне средине. *Агенда 21* један је од кључних докумената усвојених на самиту у Рио де Жанеиру. То је глобални акциони програм одрживог развоја у којем су предвиђене активности на свим нивоима, и то тако да сви нивои зависе један од другог – од „глобалне *Агенде 21*“ до многобројних пројеката широм света у оквиру „локалне *Агенде 21*“. На око петсто страница налази се четрдесет поглавља – од теме сиромаштва, заштите атмосфере, шума, водених ресурса, преко здравства, пољопривреде, еколошки здравог управљања биотехнологијом, до питања одлагања отпада. Новитет у односу на друге документе Уједињених нација представља изричито признавање улога „битних групација“, као што су жене, деца и омладина, пољопривредници и предузетници.

Осим ова три стуба одрживог развоја у скорије време се запажа да они не рефлектују у потпуности сву ширину и разноликост савременог друштва и одрживог развоја, те да је неопходно као четврти елемент уврстити културу (Hájek, Novosák & Bednář, 2011). Култура као четврти стуб одрживог развоја је дефинисана у *Агенди 21 за културу*, коју су 2004. године усвојили Уједињени градови и локалне самоуправе (Guèvremont, 2014; Pascual, 2007; 2016). Култура у свој својој разноликости је неопходна како би човечанство одговорило на све изазове који се налазе пред њим. Изазови са којима се друштво суочава нису само економске или енвайронменталистичке природе него обухватају и вредности које су повезане са развојем друштва, знањем, стварањем мира, креативношћу и слично. Однос између културе и одрживог развоја је двојак:

прво, развој самог културног сектора (наслеђе, креативност, културни туризам, занати и сл.), и друго, осигуравање да култура има своје заслужено место у свим јавним политикама, првенствено у оним које се односе на образовање, економију, науку, комуникацију, социјалну кохезију и међународну сарадњу (UCLA, 2010).

Културна различитост представља богатство појединца, али и друштва. Одржање културне различитости представља основни услов одрживог развоја који је у интересу садашњих и будућих генерација (UNESCO, 2005). Културна различитост представља једно од најважнијих наслеђа човечанства. Она представља производ који је настајао током више хиљада година заједничким деловањем свих људи (UCLG, 2004). Она је, пре свега, чињеница, јер на овом свету егзистира огроман број различитих култура које лако могу да се уоче и разликују на основу етнографских посматрања. Свесност о постојању различитих култура је у данашње време висока, чему су допринели глобализација у области комуникација и све учесталији културни контакти. Само постојање свести о културној различитости не значи да ће се та разноликост и одржати, али самој теми даје на значају (UNESCO, 2009b).

Приликом разматрања културе и културних различитости које постоје у одређеним друштвима треба нагласити да не постоји јединствен начин развоја одређеног друштва. Развој посматран као искључиво економски и линеаран, какав је садржан у западњачком начину размишљања, не дозвољава различитим културама да задрже своје културне вредности. Узимајући то у обзир, стратегија одрживог развоја не може да буде културно неутрална – она треба не само да буде културно осетљива већ треба и да искористи добити које проистичу из контакта и интеракција различитих култура. Развој који је културно осетљив је од круцијалног значаја за решавање међусобно повезаних економских,

социјалних и еколошких проблема са којима се суочава становништво целе планете (UNESCO, 2009a).

Савет Европе је 2008. године усвојио *Белу књију о интеркултурном дијалогу* и представља одговор четрдесет седам чланица Савета Европе на различитости које постоје на Европском континенту. Будућност Европе зависи од начина на који ће се управљати тим различитостима, а у Белој књизи се наглашава да је интеркултуралност друштвени модел којем треба тежити. Интеркултурни дијалог је неопходан ради стварања друштвене кохезије, инклузије маргинализованих група и превазилажења културних конфликата (Bašić, 2014).

Културна различитост је спона између опипљивих и неопипљивих аспеката развоја. Опипљиви аспекти развоја друштва обухватају људско здравље, економске капацитете, робне токове, физичке гаранције сигурности и продуктивност, док се други аспект односи на дух учествовања, ентузијазам и аспирације. Иако се неопипљиви аспекти чине веома очигледним, њихово занемаривање често је доводило до неуспеха када су се желеле унапредити сиромашне економије или пренети одређене технолошке иновације. Културна различитост представља кључну везу међу овим димензијама и гарантује успостављање вишеструких виђења доброг живота и чвршће везе међу материјалним и моралним вредностима благостања (Ketkaew, 2003).

На светској конференцији о културним политикама истакнуто је да је образовање идеално за преношење културних вредности, како националних, тако и универзалних, и треба да омогући асимилацију научног и технолошког знања без угрожавања вредности сваког појединачног човека (Bordat-Chauvin, 2016; UNESCO, 1982).

Образовање за одрживи развој и културно респонзивно поучавање

Како је сазрела теоријска и нормативна димензија одрживог развоја, тако је све више јачала идеја да се одрживи развој може успешно промовисати кроз формално образовање. Важност коју образовање има за одрживи развој први пут је истакнута на конференцији Уједињених нација 1992. године (тзв. Земаљски самит) (Lončar, 2011). Будући да образовање има круцијални значај за одрживост, Уједињене нације период од 2005. до 2014. године проглашавају Декадом образовања за одрживи развој (United Nations, 2005). У спровођењу активности које су планиране Декадом најважнију улогу има УНЕСКО, коме циљ деловања и јесу образовање, наука и култура. образовање за одрживи развој представља образовање за свакодневни живот, образовање које је усмерено на стицање знања, али и на формирање вредности и ставова, односно образовање за одрживи развој је усмерено, пре свега, на формирање компетенција кроз деловање, а за живот у савременом друштву по принципима одрживог развоја. Циљ Декаде образовања за одрживи развој је оспособљавање људи за препознавање и процену постојећих проблема одрживости, како на локалном, тако и на глобалном нивоу, и активно учествовање у процесима развоја и моделовања садашњости и будућности. Овакво образовање је усмерено на поштовање других (садашњих и будућих генерација); уважавање различитости; правилан однос према природним ресурсима наше планете; разумевање, смисао за праведност, одговорност, спремност на дијалог, истраживачки дух и одговорно вредновање (Mićanović, 2011; Venkataraman, 2009).

Основна премиса образовања за одрживост је да као што постоје целина и међузависност у животу у свим његовим облицима тако мора постојати јединство и целовитост у напорима како би се тај живот разумео и обезбедио

његов континуитет. Ово захтева интердисциплинарни приступ, што не значи да искључује дисциплинарни приступ и изучавање у оквиру појединих дисциплина. Штавише, дисциплинарни приступ је често и нужност како би се осигурала дубина проучавања која је потребна за велика открића и промене. Наравно, треба истаћи да образовање није кључ за све проблеме и да самостално не може да се избори са свим проблемима сутрашњице, али има кључно и пресудно место. Под образовањем се не подразумева само редовно школовање и формално образовање, него се исто тако као активни чиниоци образовања за одрживост препознају неформално и информално образовање (UNESCO, 1997). образовање за одрживост односи се на схватање по коме једно друштво није само еколошки, него и социјално, економски и политички одрживо. Школа и образовање се препознају као два кључна и најважнија елемента образовања за одрживост, који доприносе усвајању знања и вредности и формирању вештина које су повезане са одрживим развојем (Fien, 2001).

Културно респонзивна педагогија у последњој деценији постаје све значајнија у свету, а понајвише из разлога што се критички односи према постојећим образовним праксама и настоји да побољша образовна постигнућа ученика различитих националности. Културно респонзивна педагогија је више од самог начина поучавања, она обухвата и професионалне, политичке, културне, националне и идеолошке претпоставке које детерминишу начин поучавања. Основно полазиште ове педагогије су разноликост и богатство знања, вештина и култура које ученици доносе у школу и настојање да се развију културно релевантни начини поучавања, мултикултурални садржаји, различити начини процене и филозофски приступ поучавању које уважава ученичке академске, социјалне, емоционалне, културне и психолошке особености (Howard, 2012).

Тејлор и Собел (Taylor & Sobel, 2011) одређују десет основних претпоставки културно респонзивне педагогије:

1. Култура има централно место у учењу, језику, писмености и образовању. Култура је свеprisутна и прожима начин на који људи мисле и реагују на животне догађаје, она утиче на одлуке ученика и наставника и њихове међусобне интеракције.
2. Деца која долазе у школу код куће су научила како да користе језик за стицање знања које њихова заједница сматра да је потребно за неког њихових година. Ученици уче језик, уче о језику и уче кроз језик све од момента рођења.
3. Учење је друштвено конструисано и оно зависи од предзнања ученика, животних искустава ученика и културног знања.
4. Језик, писменост и култура су међусобно повезани и укрштају се са процесом учења.
5. Сва деца заслужују правично и квалитетно образовање.
6. Сви ученици заслужују курикулум који је релевантан и поучавање које се прилагођава њиховим интересима, способностима и потребама. То подразумева усаглашавање праксе са инклузивном и правичном педагогијом, а како би се постепено академски успех ученика.
7. образовање није политички неутрално. Друштвено-политички и историјски контексти утичу на образовне политике, школе, наставнике, ученике и курикулум.
8. Познавање више језика је пожељно и подразумева међусобно уважавање. Изражавање на матерњем језику је основно људско право.
9. Матерњи језик је вредан ресурс и корисна алатка. То је нарочито битно у-

лико неко говори више језика, јер наставник треба да је у могућности да из матерњег језика и културе ученика успе да изнедри квалитетну инструкцију и интеракцију у учioniци.

10. Ученици данас морају да буду припремљени за живот у мултикултуралном друштву.

Једна од првих аутора која је дефинисала културно респонзивно поучавање била је Женева Геј, која је још током седамдесетих година прошлог века писала како образовање мора да у себе инкорпорира садржаје о различитим етничким и расним групама кроз различите наставне предмете. Наглашавала је да формално образовање ученика који се разликују расно, етнички и културно мора да споји образовање у школи са животом ван школе. У свом чланку 1972. године написала је да „образовање мора да буде специјално дизајнирано да овековечи и обогати културу људи и да их опреми вештинама да постану функционални актери у друштву, уколико то желе [...] Наставници морају прихватити постојање културног плурализма у овој земљи и да поштују разлике без окарактерисања њих (различитих) као инфериорних или толерисањем разлика са осећајем снисходљивости у ваздуху“ (Gay, 1972; према: Gay, 2013: 50). Континуитет ставова о културно респонзивном поучавању види се и у књизи коју објављује 2010. године *Културно респонзивно поучавање: теорија, исцрживања и њакса*, где пише да је „културно респонзивно поучавање бихејвиорални израз знања, уверења и вредности који препознају значај расне и културне различитости у учењу“ (Gay, 2010; према: Gay, 2013: 50). Према ауторки Геј (Gay, 2013), културно респонзивно поучавање заснива се на стварању заједница које вреднују културне позадине појединаца и које користе културну различитост за креирање курикулума, разредне климе и образовних стратегија, а како би се побољшало академско постигнуће ученика који имају различите културе. Заједни-

ца која вреднује културне различитости бори се против свих облика расизма, предрасуда, стереотипа, неправде и потлачености.

Културно респонзивно поучавање подразумева коришћење културног знања, ранијих искустава и различитих стилова учења како би се сам процес учења прилагодио њима (Gay, 2000; Ladson-Billings, 1994). Оно подразумева очување културног интегритета ученика, уз постизање академског успеха (Ladson-Billings, 1995).

Културно респонзивно поучавање је:

1. *Пошврћујуће* – оно повезује културу која постоји код куће и ону која децу очекује у школи. Признаје различита културна наслеђа, користи различите методе поучавања у складу са стиливима учења и укључује мултикултуралне информације, ресурсе и материјале у све предмете који се изучавају у школи (Gay, 2010; Gay, 2000).
2. *Свеобухвајно* – културно респонзивни наставници развијају цело дете и знају да није академско постигнуће једино битно, него и културни идентитет и наслеђе (Gay, 2010; Gay, 2000). Они подстичу интелектуално, друштвено, емоционално и политичко учење коришћењем културних образаца како би развили знања, вештине и ставове (Ladson-Billings, 1994).
3. *Мултидимензионално* – обухвата различите ствари, од курикулума, преко контекста за учење, разредне климе, техника поучавања, све до односа на релацији наставник–ученик (Gay, 2010; Gay, 2000).
4. *Оснажујуће* – културно респонзивни наставници омогућују својим ученицима да постану бољи ученици и да успешније уче. Ученици треба да имају уверење да могу да успеју и да буду мотивисани да истрају. Оснаживање се од-

носи на академске компетенције, само-ефикасност и иницијативу (Gay, 2010; Gay, 2000). Шор (Shor, 1992) оснажујуће образовање дефинише као: „критичко-демократску педагогију за себе и друштвене промене. То је програм фокусиран на ученика за мултикултуралну демократију у школи и друштву. Оно прилази личном расту као активном, кооперативном и друштвеном процесу, зато што особа и друштво чине једни другог [...] Циљеви ове педагогије су да се повеже лични развој са јавним животом, да се развију вештине, академско знање, навика истраживања и критична радозналост о друштву, моћи, неједнакости и променама [...] Учење се заснива на договору, захтева наставничко вођство и заједнички ауторитет наставника и ученика. Поред тога [...] оснажујућа педагогија не учи ученике да гледају само своју добит, док игноришу јавне интересе“ (Shor, 1992: 15–16).

5. *Трансформативно* – подразумева да није довољно само поштовање нечије различитости, него и коришћење тих различитости као ресурса за учење и поучавање. Тако се јачају постојеће снаге и омогућава ученицима да постану друштвени критичари који могу да доносе властите одлуке и имплементирају их у личне, друштвене, политичке и економске акције (Gay, 2010; Gay, 2000; Scherff & Spector, 2011).
6. *Еманципаторско* – културно респонзивно поучавање је ослобађајуће и оно води ученике ка схватању да не постоји једна јединствена верзија истине (Gay, 2000).

Ауторка Геј (Gay, 2001) истиче да постоји пет елемената културно респонзивног поучавања: развој базе знања о културној различитости; дизајнирање културно релевантног ку-

рикулума; демонстрација културне бриге и креирање заједнице учења; крос-културна комуникација и културна конгруентност приликом поучавања.

Развој базе знања о културној различитости означава да ефективни наставници треба да имају висок степен познавања наставног садржаја који предају, да имају развијене педагошке вештине, али и да познају своје ученике и културе из којих ученици долазе. Колико је битно познавање наставног садржаја, толико је битно и познавање ученика који се поучавају. Програми који спремају наставнике за будућу професију су обично сиромашни знањима о културној различитости (Gay, 2001). Наставници у Србији већином су оспособљени за индивидуализацију наставног процеса према способностима ученика. Образовање наставника, а ово је посебно наглашено код оних који се припремају за рад у вишим разредима основне школе и за рад у средњим школама, углавном је оријентисано на стицање специфичних знања везаних за низ научних области. Наставни програми иницијалног образовања наставника нису у довољној мери инкорпорирали мултикултуралну перспективу и ретко се срећу курсеви из ове области (Macura-Milovanović, Gera & Kovačević, 2010; Macura-Milovanović, Pantić, & Closs, 2012; Wang, 2009).

Дизајнирање културно релевантног курикулума – осим тога што морају да поседују знање о културним различитостима, наставници морају да науче како да та знања употребе у учионици. Постоје три врсте курикулума које су присутне у учионици, а свака од њих нуди сопствене могућности како би се инкорпорирала културна димензија у поучавање ученика. Прва врста курикулума је *формални курикулум*, који се обично репрезентује у уџбеницима и другим материјалима за учење. Културно респонзивни наставници могу да увиде предности и недостатке у погледу мултикултуралности у постојећем

курикулуму и материјалима за учење и да направе нужне измене како би се побољшао квалитет образовања. Друга врста курикулума назива се *симболички курикулум* и он подразумева слике, симболе, награде, прославе и друге артефакте који се користе како би ученици стекли знања, вештине и моралне вредности. Најчешћи облици ове врсте курикулума су слике јунака и јунакиња, украси на огласним таблама, правила и прописи, етички принципи и сл. Трећа врста курикулума је од нарочитог значаја за културно резонзивно поучавање, а назива се *друштвени курикулум* и односи се на знање, идеје и импресије о етничким групама који су приказани у масовним медијима. Телевизија, интернет, часописи и новине су више од средства информисања или забаве. За многе ученике једина информација о културној различитости долази од масовних медија и тај утицај је понекад много снажнији и упечатљивији од оног који се добија у учионици, а задатак наставника јесте да увиди у ком дискурсу су представљене одређене културне специфичности у масовним медијима и популарној култури и да деконструише слику коју ученици добијају сервирану (Gay, 2001). Виљегас и Лукас (Villegas & Lucas, 2002) разматрају курикулум припреме будућих наставника који би требало да подучавају на културно резонзиван начин. Разматрају шест тачака неопходних приликом дизајнирања таквог курикулума. Као прво, курикулум треба да буде дизајниран тако да повећава социокултурну свесност наставника. Надаље, он треба да омогући стицање позитивних ставова према ученицима који потичу из културе која је различита од доминантне културе, као и развијање вештина и посвећености како би се деловало у смеру побољшања образовања за ученике из културно различитих средина. Затим, наставници треба да имају конструктивистички поглед на учење, треба да уче о својим ученицима и да на основу познавања својих ученика омогуће приступ учењу тим ученицима и креирају адекватне методе рада са

њима. Ауторка Веиновић (Veinović, 2015) спровела је истраживање у ком је анализирали курикулуме за образовање учитеља у Србији. Ни у једном курикулуму за образовање учитеља на основним студијама не постоји посебан предмет који би био усмерен на образовање за одрживи развој. На студијама другог нивоа такав предмет постоји једино на Педагошком факултету у Јагодини, под називом Одрживи развој животне средине. Генерални закључак је да постоји слаба усклађеност програма за образовање учитеља са савременим кретањима образовања ка одрживом развоју.

Демонстрација културне бриге и креирање заједнице учења је трећа основа културно резонзивног поучавања. Подразумева креирање климе у учионици која омогућује свим ученицима да уче. Педагошке акције су једнако важне (ако не и важније) од мултикултурално дизајнираног курикулума приликом спровођења културно резонзивног поучавања и учења. Наставници треба да знају како да искористе културну различитост ученика у учионици ради повећања њиховог академског постигнућа и проширивања погледа на свет. Брига о културно различитим ученицима је педагошка неопходност и морални императив у савременом друштву.

Крос-културна комуникација је нужна у културно резонзивном учењу и односи се на комуникацију међу културно различитим ученицима. Ученици који долазе из културно различитих група међусобно се разликују по вредностима које доносе, културном наслеђу, али и по језику, вокабулару, комуникацијским вештинама, начинима комуникације, различитим погледима на свет.

Културна конкурентност приликом поучавања односи се на чињеницу да поучавање културно различитих ученика мора бити мултикултурализовано. Технике поучавања и наставне методе морају да одговарају различитим стиловима учења, а школска култура треба да

се приближи и успостави везу и континуитет са културама ученика. У ову сврху могу се примењивати сарадничко учење, вршњачко менторство, студије случаја, аутобиографске приче, слушање музике и друго (Gay, 2001). Ауторка Старц (Starc, 2017) спровела је истраживање у земљама западног Балкана о поштовању различитости са хиљаду петсто шездесет наставника. Резултати указују да различитости о којима наставници најчешће расправљају су сексуална оријентација, материјални статус и религија. Надаље, установљено је да су ниво образовања, вредности, различите личности, навике и способности најчешће разлике са којима треба да се носе током наставе, а да би у настави требало обратити највише пажњу на вредности, личност и ниво образовања.

Закључак

Друштво које је одрживо није одрживо само у економском или еколошком смислу, него и у културном смислу. У том контексту, културна различитост се сагледава као део одрживог развоја, а да би друштво било одрживо, оно у себе треба да инкорпорира одрживост културног идентитета својих грађана. Данас, менаџмент различитости је потребнији него досад. Различитост у културама, етницитету, религији и тако даље доноси неизбежна питања како се носити са тим различитостима у конкретном друштву (Starc, 2016).

Литература

- Aceves, T. C. & Orosco, M. J. (2014). *Culturally Responsive Teaching* (Document No. IC-2). Retrieved May 4, 2018. from [www: http://cedar.education.ufl.edu/tools/innovation-configurations/](http://cedar.education.ufl.edu/tools/innovation-configurations/)
- Bašić, G. (2014). *Vodič za kreiranje inkluzivnih kulturnih politika*. Novi Pazar: DamaD.
- Bonnett, M. (2016). Sustainability, nature, and education: A phenomenological exploration. *Inovacije u nastavi*. 29 (4), 1–15. Posećeno 3. 6. 2018. godine na: doi.org/10.5937/inovacije1604001b.

Образовање за одрживи развој постаје централна тачка разматрања образовања бар у две тачке. Прво, образовање за одрживи развој артикулише нешто што је круцијално у подстицању развоја аутентичног људског бића, и друго, свест о одрживости је значајна за ситуације у свету са којим се суочавамо (Bonnett, 2016). Културно респонзивно поучавање представља образовну реакцију на културну различитост која постоји у друштвима широм света. Упоредо са препознавањем значаја одржања културне различитости расла је и свест о значају формалног образовања, како за сам одрживи развој, тако и за културну различитост као део одрживог развоја. Културно респонзивна педагогија осмишљава различите начине како да у практичним сегментима одговори на објективно постојеће друштвене разлике и искористи их као ресурс. Веома је важно да педагошко особље схвати различитост као веома широк концепт који има утицаја на живот и образовање појединаца. Многи појединци због своје различитости нису довољно интегрисани у друштво, нису укључени у образовање или имају тешкоће приликом усвајања садржаја (Starc, 2016).

Педагогија, као наука која проучава образовање, има за задатак да пропитује постојеће образовне политике и праксе, те да креира релевантније начине поучавања и релевантније садржаје за оне ученике који припадају култури која се разликује од доминантне културе одређеног друштва.

- Bordat-Chauvin, E. (2016). Cultural Policies and Change: Mexico and Argentina after the Neoliberal Turn (1983–2012). *Latin America Policy*. 7 (1), 147–162.
- Brundtland, G. H. (1987). Our Common Future – Call for Action. *Environmental Conservation*. 14 (4), 291–294.
- Dorđević, J. (2009). *Postkultura*. Beograd: Clio.
- Drexhage, J. & Murphy, D. (2010). *Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012*. New York: United Nations Headquarters.
- Eštok, G. & Bzdilová, R. (2011). Globalization – An Old or a New Phenomenon? In: Drobík, T. (ed.). *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century* (43–48). Ostrava: University of Ostrava.
- Fien, J. (2001). Education for Sustainability: Reorientating Australian schools for a sustainable future. *Tela: Environment, Economy and Society*. (8), 1–42.
- Gay, G. (2000). *Culturally Responsive Teaching: Theory, Research, & Practice*. New York: Teachers College Press.
- Gay, G. (2001). Preparing for Culturally Responsive Teaching. *Journal of Teacher Education*. 53 (2), 106–116. Retrieved June 5, 2018. from www: doi.org/10.1177/0022487104267587.
- Gay, G. (2010). *Culturally Responsive Teaching: Theory, Research, and Practice*. New York: Teachers College Press.
- Gay, G. (2013). Teaching To and Through Cultural Diversity. *Curriculum Inquiry*. 43 (1), 48–70. Retrieved June 5, 2018. from www: doi.org/10.1111/curi.12002.
- Guèvremont, V. (2014). Integrating culture in sustainable development: Québec's agenda 21, a model for the implementation of article 13. In: Hanania, L. R. (ed.). *Cultural Diversity in International Law: The Effectiveness of the UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions* (265–278). London: Routledge. Retrieved June 3, 2018. from www: doi.org/10.4324/9780203795842.
- Hájek, O., Novosák, J. & Bednář, P. (2011). Local Agenda 21 and Culture: Lessons from the Czech Republic. *Culture and Local Governance*. 3 (2), 83–94.
- Howard, T. C. (2012). Culturally Responsive Pedagogy. In: Banks, J. A. (ed.). *Encyclopedia of Diversity in Education* (550–557). Thousand Oaks: Sage. Retrieved June 6, 2018. from www: doi.org/10.1080/07303084.1994.10606999.
- Jović, N. (2013). Kultura i globalizacija – suprotstavljena tumačenja. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*. 7 (9), 65–79.
- Ketkaew, T. (2003). *Cultural Diversity and Biodiversity for Sustainable Development*. Nairobi: UNEP. Retrieved June 3, 2018. from www: doi.org/10.1016/j.aquaculture.2010.03.012.
- Ladson-Billings, G. (1994). *The Dreamkeepers: Successful Teachers for African-American Children*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Ladson-Billings, G. (1995). Toward a Theory of Culturally Relevant Pedagogy. *American Educational Research Journal*. 32 (3), 465–491. Retrieved June 5, 2018. from www: doi.org/10.3102/00028312032003465.
- Lončar, J. (2011). Obrazovanje za održivi razvoj na fakultetima društveno-humanističkih nauka. U: Pavlović, V. (ur.). *Univerzitet i održivi razvoj* (241–263). Beograd: Fakultet političkih nauka.

- Macura-Milovanović, S., Gera, I. & Kovačević, M. (2010). *Mapping Policies And Practices For The Preparation Of Teachers For Inclusive Education In Contexts Of Social And Cultural Diversity Serbia Country Report*. Torino: Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung.
- Macura-Milovanović, S., Pantić, N. & Closs, A. (2012). The rationale for a wider concept of inclusive education for teacher education: A case study of Serbia. *Prospects*. 42 (1), 19–39.
- Mićanović, M. (2011). *Образovanje za održivi razvoj: Priručnik za osnovne i srednje škole*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Nacionalna pripadnost: podaci po opštinama i gradovima (2012). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Pascual, J. (2007). Cultural policies, human development and institutional innovation: or why we need an Agenda 21 for culture. *Expanding Cultures: Arts and Local Government Conference*. 1–16.
- Pascual, J. (2016). Agenda 21 for culture. In: Doyle, J. (ed.). *Sustaining Cultural Development: Unified Systems and New Governance in Cultural Life* (37–42). London: Routledge.
- Pascual, J. & Dragojević, S. (2011). *Vodič za učešće građana/ki u razvoju lokalnih kulturnih politika u evropskim gradovima*. Kotor: Expedito.
- Scherff, L. & Spector, K. (2011). *Culturally relevant pedagogy*. Lanham: Rowman & Littlefield Education.
- Shor, I. (1992). *Empowering Education: Critical Teaching for Social Change*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sotshangane, N. (2002). What Impact Globalization has on Cultural Diversity? *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*. 1 (4), 214–231.
- Starc, J. (2016). Implementation of diversity management contents into the curricula of higher education institutions in Western Balkans countries. *Inovacije u nastavi*. 29 (4), 55–71. Retrieved June 3, 2018. from [www: doi.org/10.5937/inovacije1604055s](http://www.doi.org/10.5937/inovacije1604055s).
- *Statut AP Vojvodine* (2014). Službeni list APV, br. 20.
- Taylor, S. V. & Sobel, D. M. (2011). *Culturally Responsive Pedagogy : Teaching Like Our Students' Lives Matter*. Bingley, UK: Emerald Group Publishing Limited.
- UCLA (2010). *Culture: Fourth Pillar of Sustainable Development*. Mexico: United Cities and Local Governments.
- UCLG (2004). *Agenda 21 za kulturu*. Barselona: Academica.
- UNESCO (1982). Mexico City Declaration on Cultural Policies. *World Conference on Cultural Policies*. Retrieved October 1, 2018. from [www: https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals401.pdf](http://www.culturalrights.net/descargas/drets_culturals401.pdf).
- UNESCO (1997). *Educating for a Sustainable Future: A Transdisciplinary Vision for Concerted Action*. Retrieved October 1, 2018. from [www: http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_a/popups/mod01t05s01.html](http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_a/popups/mod01t05s01.html).
- UNESCO (2002). *Universal declaration on cultural diversity*. Retrieved October 1, 2018. from [www: https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/diversity.pdf](http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/diversity.pdf).
- UNESCO (2005). *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*. Retrieved September 15, 2018. from [www: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html](http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html).

- UNESCO (2009a). *Investing in Cultural Diversity and Intercultural dialogue: Executive summary. UNESCO World Report*. Retrieved September 15, 2018. from www: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencje__deklaracije_raporty/Raport_o_Roznorodnosci_Kulturowej.pdf.
- UNESCO (2009b). *Investing in Cultural Diversity and Intercultural dialogue. UNESCO World Report*. Retrieved September 20, 2018. from www: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000185202>.
- United Nations (2005). *United Nations Decade of Education for Sustainable Development (resolution 59/237)*. Retrieved June 6, 2018. from www: [https://doi.org/10.1016/s0735-1097\(13\)05237-6](https://doi.org/10.1016/s0735-1097(13)05237-6).
- Veinović, Z. (2015). *Образovanje učitelja i održivi razvoj*. U: Milinković, J., Trebješanin, B. (ur.). *Implementacija inovacija u obrazovanju i vaspitanju – izazovi i dileme* (579–595). Beograd: Učiteljski fakultet.
- Venkataraman, B. (2009). Education for Sustainable Development. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*. 51 (2), 8–10.
- Villegas, a. M. & Lucas, T. (2002). Preparing Culturally Responsive Teachers: Rethinking the Curriculum. *Journal of Teacher Education*. 53 (1), 20–32. Retrieved June 5, 2018. from www: doi.org/10.1177/0022487102053001003.
- Vujić, A. (2009). Pravo pripadnika nacionalnih manjina na obrazovanje u Vojvodini od 1974. do 2004. godine. *Pedagoška stvarnost*. 55 (7–8), 700–712.
- Wang, V. X. (2009). *Handbook of Research on E-Learning Applications for Career and Technical Education: Technologies for Vocational Training*. Hershey: IGI Global.

Summary

As cultural diversity is a given of the society that we live in, and it is necessary that the society, and education as its integral part, defines its attitude towards cultural diversity in the age of globalization. In its publications, UNESCO defined the preservation of cultural diversity as an integral and indispensable part of sustainable development, and this is particularly emphasized in the 2001 Universal Declaration on Cultural Diversity and the 2005 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expression. Education is viewed as a key process in which different cultural values, both national and universal, can be conveyed. The concept of culturally responsive pedagogy is emerging with a growing awareness of cultural differences and the need to nurture them. The need for the preservation of cultural heritage and tradition along with a top academic achievement is the starting point of the culturally responsive pedagogy. It focuses not only on the teaching process, but also on broader social elements that lead to the liberalization of teaching culturally diverse students. The aim of the paper is to look at the importance of cultural diversity through key documents and to consider the assumptions of the culturally responsive pedagogy as a response to cultural diversity, given that sustaining cultural diversity is a part of sustainable development.

Keywords: *cultural diversity, sustainable development, culturally responsive pedagogy, culturally responsive teaching.*